

KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR ELEKTRONIKUS KÖNYVE, A „SZELLEMI TERMELÉSI MÓD”

Elektronikus könyvként jelent meg Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor új, hatalmas összefoglaló műve, az információs társadalom és gazdaság legújabb változásaira reagáló szaktudományos munka: A „szellemi termelési mód”. www.multimedialplaza.com

Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor új könyve nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy megfogalmazza egy mind a kapitalizmustól, mind az államszocializmustól eltérő társadalmi forma lehetőségét. Összegejtik és értelmezik ennek a kapitalizmuson túli társadalmi formának a jelen viszonyai között kimutatható jeleit.

A szerzők ezen alternatíva szociológiai hordozóinak, kulcsszereplőinek a „szellemi termelőket” tekintik, s szembesítik következtéseiket mindazokkal az elméletekkel, amelyek így vagy úgy érintkeznek a szellemi termelés, a szellemi termelők kérdéskörével. (Többek között a posztindusztriális társadalom elmélete, információs társadalom elméletek, hálózati modell, az értelmiségi osztály elmélet, az „új munkásosztály”-elméletek.)

A szerzők által e könyvben körbejárt elméleti keret mind a jelen kapitalizmusának, mind az államszocializmus alakulásának új nézőpontú értelmezésére nyújt lehetőséget.

A könyv egy tervezett társadalomelméleti trilogia középső darabja, (melynek első része a 2007-ben a Kossuth kiadónál megjelent „Túlélési stratégiák”).

*

Mi az a világ, amiben élünk? A történelem milyen szakasza? A kapitalizmus? Vagy valami más? In-

formációs társadalom? Tudásalapú társadalom? Kockázattársadalom, mint Ulrich Beck nevezi? Hálózati társadalom, mint Castells fogalmaz? Mindenesetre a jelen állapot már csak azért is felveti sokakban a mai világtársadalom mibenlétének megértésére irányuló igényt, mert – miközben az emberek túlnyomó része nem érezheti azt, hogy befolyással bírna a világ sorsának alakítására, s nem is látja át igazán, hogy mi miért történik – eközben szinte minden területen válságban lévőnek mutatkozik. Politikai válságok, ezeknél mélyebb gazdasági válságok, a gazdasági válságoknál is mélyebb világszemléleti válságok: a családok, az erkölcsök, a tudományok válságai; az erőforrások kimerülésének veszélye, céltalanság, pusztulás-forgatókönyvek... Nem kevesen a hanyatló császárkori Róma hasonlatával élnek: ha kapitalizmus, akkor annak már mindenképpen a destruktív, önpusztító fázisa. És akkor mi felé haladunk? Egy új feudalizmus (Habermas), egy új barbárság felé (Mészáros)? Vagy a negatív összkép végletesen torzít, s elfedi a szünetben lévő újat, annak pozitív oldalait? Hiszen bármilyen hanyatlásnak csak az vethet véget, ha megmutatkozik, tapinthatóvá és kívánhatóvá válik az az új, ami új erőforrásokat, célokat, perspektívákat, a fenyegető veszélyek elhárítását, a legkínzóbb problémák megoldását ígéri. Van ma ilyen új? És ha van, mi az? Ha történelmi tapasztalataink arra intenek is, hogy fogadjunk kétellyel minden olyan újat, ami magát megoldásnak hirdeti, ha e tapasztalatok legjobb esetben is azzal biztat-

SZIN

nak, hogy a mindenkori jelenben (és sokszor még ugyanabban a jelenségben is) egyszerre vannak jelen a legjobb és a legrosszabb lehetőségek; hogy a „világ, amelyben élünk” sosem egyvalami, hanem egymásnak ellentmondó, egymással küzdő tendenciák együttese – a történelemben, nagy léptékű folyamatokban való gondolkodás akkor is igényli és rendre meg is találja azokat a fogódzókat, amelyekkel egy-egy korszak lényege meghatározható. S hiszen csak ennek birtokában található meg az élhetőbb világért kifejtett aktivitás, a világ alakulásába való beavatkozás lehetőségei is. Ebben a könyvben egy ilyen gondolkodás számára kínáljuk fel – véleményünk szerint a „mivel magyarázhatjuk mai világunknak a korábbiaktól eltérő sajátosságait” és a „mi felé haladunk” kérdéseire adható egyik válaszlehetőségként – a „szellemi termelési mód” fogalmát.

*

Könyvünk egy tervezett trilógia középső darabja. Az első rész „Túlélési stratégiák” címmel 2007-ben jelent meg. Abban a könyvben az élet egyik leglényegibb sajátosságából, az élő lények önfenntartási törekvéséből kiindulva próbáltuk körüljárni azokat a tényezőket, amelyek az embert, mint élőlényt, és mint a társadalom tagját túlélésében segítik, illetve segíthetik. A könyv középső részén a német filozófia „nembeliség” fogalmára építve az ember egyik legfőbb sajátosságaként azt a tulajdonságát emeltük ki, hogy az ember tudatosan az emberi nemnek, az emberiségnek tagjaként határozza meg magát, (feltételezi a Nem összetartozását, az egyes emberekben meglévő, s ezáltal őket összekapcsoló „egyetemes emberit”), miközben az emberi nemnek meg az a sajátossága, hogy egymástól különböző egyediségekben, individualitásokban létezik, amelyek mind ennek a magasabb szerveződési egységnek, az emberiségnek mintegy külön-külön utakra küldött „felderítőiként” járulnak hozzá a nagy egész tudásához és ezen keresztül túléléséhez. Az emberi nem és az egyének közötti kapcsolat biztosítékaiul fejlődtek ki az emberi történelemben a különböző (az egyének túlélési stratégiáit is nagyban szabályozó) *etikák*; említett könyvünkben amellet próbáltunk érvelni, hogy következetes etikát éppen az embernek erre a nembeli természetére lehet alapozni, az egyes ember túlélési stratégiáit az *emberi nem* túlélési szükségleteiből értelmezni (s ezt teszük például a különböző vallások is). Erre az alapvetően etikai – és ezzel összefonódottan (humán) etológiai, antropológiai – megközelítésre épül rá az olvasó által most kézben tartott második kötet. Az egyes termelési módok közötti váltást ugyanis – mint ezt

később részletesebben kifejtjük – nagymértékben az indítja el, hogy változnak a *túlélési stratégiák*; az új társadalmi formációk kiformalódását új *etikai* premisszákkal megjelenése, a megszokott humán-etológiai mechanizmusok, kulturális antropológiai funkciók és struktúrák új alakban való megjelenése, átrendeződése is kíséri, illetve nagyrészt éppen ezek az etikai és humán-etológiai-antropológiai változások, az ezekhez kötődő megfontolások indukálják a társadalom gyökeres változásait.

A könyvben először megpróbáljuk meghatározni (1. fejezet) a „szellemi termelési mód” mibenlétét, összegezni (2. fejezet) az ennek irányába mutató jelenségeket és (3. fejezet) az ezeket értelmező különböző elméleteket, (illetve a „szellemi termelési mód” fogalom viszonyát ezekhez az elméletekhez, s azt is, hogy miért tartjuk adekvátabbnak ezt a kategóriát az általuk használtknál a jelen folyamatok értelmezésére). Kitérünk (4. fejezet) az e kategóriában megjelenő „szellem” fogalom tartalmának, a „szellem” voltaképpeni mibenlétének kérdésére, illetve arra is (5. fejezet), hogy a „szellemi termelés” kategóriája mennyiben kapcsolható, s mennyiben nem az „értelmiségnek” nevezett társadalmi csoporthoz. A szellemi termelés mibenlétének körülményei során az előző kötetben tárgyalt „nembeliség”-probléma és a „szellemi termelési mód” összekötőjeként foglalkozunk is. Tisztázni kell a szellemi termelési mód viszonyát (7. fejezet) a szocialistának nevezett társadalmakhoz és (8. fejezet) a mai kapitalizmushoz. Végezetül (9. fejezet) értelmezni próbáljuk a ma zajló folyamatokat azok lehetséges kimenetelei szempontjából.

Tartalomjegyzék

- Bevezetés
- 1. fejezet. *Mi az a szellemi termelési mód?*
- Termelés és termelési mód
- A kapitalizmus a termelési mód kategória tükrében
- Az alternatíva: a szellemi termelési mód
- Hol siklott félre a marxi koncepció?
- Mi a szellemi termelés, ki a szellemi termelő, és hogyan jön létre a szellemi termelési mód?
- 2. fejezet. *A szellemi termelési mód felé*
- Egy főszereplő színre lép
- Millstól Bellig
- A PC kora
- Az óriáskirály kőfalatja
- Az új alany keresése
- Az individualizmus néhány csapdjája
- Összefoglalva

3. fejezet. *A változások néhány értelmezési modellje*

I. „Új világ”-elméletek

Az „információs társadalom” köszöntése

Tudományos-technikai forradalom és technostruktúra

Bell és a „poszt-indusztriális társadalom”

KÖZBEVETÉS: TOURAINÉ POSZT-INDUSZTRIÁLIS TÁRSADALMA

Posztmodern társadalom?

Gorz és a szabadidő-társadalma

Bourdieu és a „kulturális tőke”

Beck és a „rizikótársadalom”

Beniger és a kontroll társadalma

Castells és a hálózati társadalom

Hardt, Negri és a „birodalom”

Toffler és „a harmadik hullám”

II. Új alany keresése

Új alany keresése: Mills és a „fehérgallérosok”

Új alany keresése: Menedzserek

Új alany keresése: A „kreatív osztály”

Új alany keresése: Shils és az „ideológusok”

Új alany keresése: Gouldner és az „új uralkodó osztály” elmélete

Új alany keresése: Braverman, Mallet és az „új munkásosztály” elmélete

KÖZBEVETÉS: SAID ÉS A FÜGGETLEN ÉRTELMISSÉG

Új alany keresése: A változások lényege

4. fejezet. *A szellem fogalma*

Szellem és test

A szellem funkciói

Hegel „szelleme”

A marxizmus, a „szellem” és a „kísértet”

A szellem helye Scheler fenomenológiájában és Ryle logikai grammatikájában

A problematizált szellem (Egzisztencializmus és posztmodern)

5. fejezet. *A szellemi termelési mód szociológiai „alanyáról”*

Az „értelmiség” szociológiai csoportjának elkülönülése

Az értelmiség sajátosságai. 1. A tanuló.

Az értelmiség sajátosságai. 2. A „reflektált”

Az értelmiség sajátosságai. 3. Az „autonóm”

Az értelmiség sajátosságai. 4. A „vélekedő-megítélő”

Az értelmiség sajátosságai. 5. A „törvényalkotó” (normaalkotó)

Az értelmiség sajátosságai. 6. Az „ideológiateremtő”

Az értelmiség sajátosságai. 7. A „céhmaster”. (A „Céh”, mint az értelmiség rosszabbik énje, be-merevedése)

Az értelmiség sajátosságai. 8. A „Szellem embere”

Az értelmiség: racionalista?

Értelmiség vagy értelmiségek?

Az értelmiség és a minőségelv

6. fejezet. *Humanizmus és szellemi termelés*

A humanizmus kialakulása

A reneszánsz humanistái

A felvilágosodás és romantika (szentimentális) humanizmusa

Szocialista humanizmus?

A humanizmus fejlődése

Vallás és humanizmus

A sötét oldal (avagy: Derrida démonai)

Új etika felé

Szervesség és humanizmus

A szellemi termelési mód és a humanista trikolór

7. fejezet. *Az államszocializmus*

Munkásfetiszizmus

Forradalomfetiszizmus

Politikai elidegenedés

Az államszocializmus mint szellemi termelési mód

Az államszocializmus mint kapitalizmus

Államszocializmus és modernizáció

Bürokrácia, új osztály

A „kádárizmus”

Tulajdon és termelési mód

Egy kis kitérő: Lukács és az államszocializmus ideológiája

Az államszocializmus mérlege

Az államszocializmus utóélete

8. fejezet. *A kapitalizmus a szellemi termelési mód ellen*

A régi jó kapitalizmus – vagy: Kapitalizmus az ezredfordulón

Válságban

A kapitalizmus tartalékai

A szellemi termelők súlyának csökkentése, az értelmiség proletarizációja

Az értelmiség elitizálása és elitként való bírálata

A világ továbbkapitalizációja-piacosítása vagy:

A piac mindenek felett vagy: „Market, for ever”

Néhány ambivalens jelenség a későkapitalizmus korszakában

Média, propaganda, manipuláció – ideológiák

KÍVÜLRŐL IRÁNYÍTOTTSÁG

BIOLOGIZMUS ÉS SZOCIÁLDARWINIZMUS

A RENDSZERKRITIKA TABUJA

A TÖRTÉNELEM ELTÜNTETÉSE

A JÓTÉKONY FÁTYOL

DIVIDE ET IMPERA

AZ (ÁT)ÉRTELMEZŐ HATALOM

Kapitalizmus versus szellemi termelési mód. Valódi választási helyzetek és hamis dichotómiák.

9. fejezet. *A szellemi termelési mód jövője. Lehetséges forgatókönyvek*